

NEKA PITANJA PRIJELAZA VLASTI NAD ISTROM OD BIZANTA NA FRANKE¹

Lujo MARGETIĆ

akademik dr., 51000 Rijeka, Ulica G. Carabino 11, CRO

SAŽETAK

Autor analizira pretpostavke franačkog osvajanja Istre (o. 787) i pitanje opetovane u znanosti vrlo diskutirane langobardske vlasti nad Istrom u razdoblju od 751. do 791. pa u svezi s time proučava one dijelove Rižanskog placita (o. 804) koji se odnose na organizaciju vlasti u doba Bizanta (tribuni, domestici itd.) i Franaka (centarhi) a posebno se zadržava na karakteru postupka primijenjenog na Rižanskom placitu i dokazuje protivno prihvaćenom mišljenju u literaturi da se ne radi o postupku per inquisitionem.

I. Moćni franački majordom Pipin ostvario je franačku premoćnu ulogu u Italiji svojom vezom s papom. Veza između Pipina i pape bitno se ojačala nakon papine podrške Pipinovom proglašenju za franačka kralja potkraj 751. god. u Soissonsu. Iskorišćivši neslogu Abasida i Omajida, Pipin je ubrzo istjerao Arape iz Septimanije i pokorenjem Akvitanije (768.) stvorio prvorazrednu zapadnoeuropsku velesilu čije su istočne granice dosizale do današnje Češke. Područja sjeverno od Pipinove Franačke nisu za nju predstavljala nikakvu opasnost već upravo obratno, ona su bila kao stvorena za daljnja franačka osvajanja. U Bavarskoj su unutar crkve i plemstva postojale jake profranačke sklonosti pa je unatoč samostalnoj bavarskoj politici pod vojvodom Tasilom (počevši od 763. god.) Pipin mogao smatrati Bavarsku nekom vrsti satelitske države. Problemi su za Franačku mogli nastati jedino u Italiji, gdje je langobardski kralj Ahistulf 751. godine osvojio Ravenu, središte bizantskog egzarkata i prijetio da svoju vlast protegne na gotovo čitavu Italiju. Langobardska država sama po sebi nije doduše mogla ugroziti Franačku, ali je postojala latentna opasnost da se još uvijek vrlo moćni Bizant okrene prema papinstvu i Langobardima. Premda je papa zajedno sa cjelokupnom zapadom bio najenergičniji protivnik crkvene politike žestokog ikonoborstva Konstantina V., ipak se papa priznavao podanikom Bizanta, npr. isticanjem imena bizantskih careva u uvodu papinskim ispravama i na novcu kovanom u Rimu. Pipin je očito smatrao

¹ Članak je dijelom istim, a dijelom drukčijim sadržajem objavljen u *Croatia Cristiana Periodica* 30, god. 16, str. 1-10, Zagreb 1992 (1993), pod naslovom "Istra 751-791".

da bi u takvoj situaciji bilo vrlo opasno uništiti langobardsku državu jer bi eventuelni protuudarac Konstantina V. doveo na granice Franačke velesilu koja bi, ako bi u Rimu nametnula svoja vjerska shvaćanja, mogla pogubno djelovati na unutrašnju stabilnost Franačke, koja se nemalim dijelom temeljila na crkvenom jedinstvu. Zbog svega toga Pipin je u Italiji nastupao izvanredno oprezno. Glavni mu je cilj bio očuvanje papinske samostalnosti u odnosu na Bizant, a s tim je u svezi išla i energična, ali i oprezna intervencija protiv Ahistulfa. Pipin je u Italiji intervenirao dva puta, 754. i 756., "darovao" papi uz ostalo od Langobarda ovojeni bizantski egzarchat i Pentapolis, pri čemu je nastojao ne izazivati Bizant tako da čak nije nikada prihvatio nejasnu kvazibizantsku titulu *patricius Romanorum* kojom ga je papa častio. Usto, premda nesumnjivo za Pipina nije bilo prave poteškoće uništiti langobardsku državu, on to nije učinio ni za Ahistulfa (umro 756.) ni za njegova nasljednika Deziderija. Uostalom, ne izgleda nimalo nemogućim da se ženidba bavarskog vojvode Tasila s Deziderijevom kćerkom Liutpergom (oko 765. god.) i langobardsko odstupanje Tasilu nekih alpskih predjela mogu vrlo dobro uskladiti s takvom Pipinovom politikom stvaranja "sanitarnog kordona" između Franačke i Bizanta. Pravno posve nedefinirani položaj papinske države nije pri tome pravio nikakve poteškoće jer je Bizant i inače polagao teoretsko pravo na mnoga područja koja su na ovaj ili onaj način već odavno izmakla bizantskoj kontroli. Jedini ozbiljni protivnik takvoj mudroj i dugoročnoj politici mogao je biti upravo Pipinov stariji sin Karlo, koji je u vrijeme Pipinove bolesti i smrti (768.) imao 26 godina pa je Pipin već imao dovoljno prilika da upozna njegovu nezajažljivu ambiciju. Zbog toga je Pipin

prilikom raspodjele franačkog kraljevstva dodijelio Karlu sjeverne, zapadne i jugozapadne dijelove Franačke - dakle, predvidio za svog agresivnog sina Karla smjer osvajanja prema sjeveru (Frizi i Saksonci) - a drugom sinu Karlmanu ostavio sve ostale dijelove države, tako da je Karlo bio od Italije odsječen i, kako se vjerojatno činilo Pipinu, u nemogućnosti da razori uspostavljenju profinjenu ravnotežu snaga u Italiji. Mislimo, da ni bi smjelo biti ni najmanje sumnje u to da je Pipin zacrtao jasan plan daljnje franačke politike i da je sprovedbu toga plana povjerio svojoj udovici Bertradi. Karlo je morao uvidjeti da je očevom razdiobom Franačke praktički uklonjen iz "velike politike" pa su se zbog toga odmah pojavila ozbiljna neslaganja između njega i njegova dvadesetogodišnjeg brata Karlmana. Osobito teško morala mu je pasti njegova planirana politička ženidba s kćerkom langobardskog kralja jer se i time kočilo njegove ambicije u svjetskoj politici, pogotovo ako se uzme u obzir i planirana udaja njegove sestre s Deziderijevim sinom Adelgisom. Karlo je 769. godinu proveo daleko od središta franačke države. Kronike govore o ustanku u Akvitaniji i o njegovom gnjevu prema bratu koji mu tom prilikom nije htio vojnički pomoći. Ali vođa ustanka nije se ni pokušao oduprijeti, već je smjesta pobjegao iz svoje zemlje. Zbog toga "ustanak" u Akvitaniji djeluje vrlo neuvjerljivo. Kao da je Karlo želio započeti samostalno vladanje u svom djelu kraljevstva dokazivanjem vlastite snage i efikasnosti - a možda još i više izbjegavanjem prihvaćanja politike koju mu je nametnula Bertrada. Uostalom, nije čak sigurno da li su

se Karlo i Karlman sastali prije Karlove ekspedicije ili tek poslije. Zapravo je nejasno zašto je 770. godine Karlo uopće pristao na ženidbu s Deziderijevom kćerkom koja mu je tako očito vezala ruke. Je li to bio doista samo izraz poštivanja prema majci, ili, što nam se čini mnogo vjerojatnijim, političkog plana koji je Pipin već ranije zacrtao, a Bertrada ga samo savjesno sprovodila? Bertrada je 770. oputovala u Bavarsku pa preko Alpa Dezideriju i, konačno u Rim, da uvjeri i papu u dobre namjere Deziderija. Ona nije došla praznih ruku. Naime, kroničar javlja: *redite sunt civitates plurime ad partem sancti Petri*. Bertrada je nato odvela Karlovu zaručnicu u Franačku pa je do ženidbe došlo u Mainzu 25. prosinca 770. godine. Čitava ta vrlo dobro zamišljena strategija srušila se već iduće godine. Ne možemo ulaziti u pojedinosti ali činjenica je da je koncem 771. nenadano umro Karlman, da je Karlo munjevito preuzeo i Karlmanov dio Franačke koji je zapravo trebao pripasti Karlmanovim sinovima i da je Karlo istodobno potjerao svoju ženu njezinom ocu (langobardskom kralju), a da su tamo našli utočište i ustrašena Karlmanova udovica i njezino dvoje djece. U to je vrijeme na papinskom dvoru nesumnjivo već imala odlučujuću riječ prokarlovska struja tako da je nakon smrti pape Stjepana III. (3.II.772) na papinsku stolicu došao Hadrijan I. koji je odmah vrlo čvrsto stao uz Karla. U međuvremenu bavarski je vojvoda postao Karlov vazal. Karlo je 773. krenuo na uništenje langobardske samostalnosti, što je i uspio već slijedeće godine, ali je mudro priznao Beneventu punu samostalnost u želji da između bizantskih posjeda u južnoj Italiji i srednje i sjeverne Italije ostvari međuprostor. Na prvi pogled izgleda kao da je Franačka ipak graničila s Bizantom na osjetljivom području sjevernog Jadrana, tj. uz Veneciju i Istru. Je li tome tako? Prije nego što započnemo s analizom toga problema valja reći nekoliko riječi o položaju Bizanta u Italiji. Pravno nije bilo sumnje da su rimski dukat, Ravena, Pentapolis, Venecija, Istra i južna Italija potpadale pod bizantski suverenitet, ali car Konstantin V., zbog produženih ratova s Arapima do 751. i s Bugarima do 763. nije bio u stanju intervenirati vojnički u Italiji. Ohlađenje sa Zapadom još se je više pogoršalo kada je pod izravnim utjecajem Konstantina crkveni sabor u Hierci (10.II.-8.VIII.754) strogo zabranio izradu, posjedovanje i poštivanje pobožnih slika i zaprijetio prekršiteljima vrlo strogim kaznama. Uvjereni smo da je jedan od rezultata dubokog ponora između Zapada i Istoka bio to što je Konstantin V. oduzeo papi crkvenu jurisdikciju na svim teritorijama, nad kojim je bizantska vlast bila realna, tj. nad Sicilijom, Kalabrijom, Hirikom (Solun s Makedonijom i Heladom) i pravo na prihode s papinih južnotalijanskih posjeda. Kako to da se ne spominju ni Venecija ni Istra? Po našem mišljenju odgovor može biti samo jedan: car je oduzeo papi samo one posjede nad kojima je imao stvarnu vlast. Što se tiče Venecije, zna se da je ona u svom novom središtu, Malamocco, uspjela postići nezavisnost u svojim odnosima sa susjednim zemljama. Konstantin V. bio je previše mudar i realističan političar da bi pokušao nametnuti Veneciji svoje ikonoklastičke nazore. Baš obratno, on je mletačkom duždu Mauriciju (na vlasti od približno 764. god.) podijelio bizantske naslove: konzul (*hypa-*

tus) i *imperialis dux Venetiarum*. Istina je da je riječ o počasnim nazivima, ali je car upravo time naglašavao da bar formalno smatra Veneciju bizantskim teritorijem. A Istra?

2. Sudbina je Istre od 751. do 791. vrlo sporna. Evo nekoliko mišljenja: Benussi (Nel medio evo, Parenzo 1897, 107): do 774. u vlasti Langobarda, a nakon toga Bizanta; Paschini (Storia del Friuli I, Udine 1953, 130): do 791. stalno u vlasti Bizanta; Hartmann (Geschichte Italiens im Mittelalter III, Gotha 1908, 28): do 787. stalno u vlasti Bizanta; Cessi (L'occupazione long. e franca itd, Atti del R. Ist. Ven. T.C. II, Ven. 1941, 291 ss): do 770. u vlast Bizanta, 770.-774. Langobarda, a dalje Franaka; de Vergottini (Lineamenti storici della costituzione politica dell'Istria itd. I, Roma 1924, 37): do 787. u vlasti Bizanta, osim posve kratko 751. i nešto duže oko 774. u vlast Langobarda, itd. O navodnom langobardskom osvajanju Istre u 751. god. nema pouzdanih vijesti. O tome javlja samo *Chronicon Salernitanum* (pisan o. 978.) u kome se i inače nalaze mnoge nepouzdanе vijesti. O langobardskoj vlasti oko 770. god. izvještava pismo gradačkog biskupa Ivana papi Stjepanu III. (MGH, Ep. III, 713 br.20) koje npr. Benussi (n. dj. 97) i Lenel (Ven.-istr. Studien, Strassburg 1911, 11) datiraju sa 770., Cessi 770.-772. itd. Gradački biskup ističe da su se "nedavno" (*nuper*) istarski biskupi počeli međusobno posvećivati i time odvojili od njegove vlasti. Ranije, kada je papa Stjepan III. imao *iussio et auctoritas* nad langobardskim kraljem bilo je mnogo bolje. Pod tim ranijim razdobljem biskup očito misli na vrijeme od sredine 770. god. dalje kada je pod utjecajem Pipinove udovice Bertrade Deziderije predao papi neke gradove u želji da koaliciju Karlman - Tasilo - Deziderije učini za papu što prihvatljivijom. Gradački biskup u svom pismu moli papu da zaštiti istarski narod kao što je zaštitio Ravenu. Kako je papa tek koncem 770. uspio na ravensku nadbiskupsku stolicu postaviti osobu svog povjerenja, pismo je gradačkog biskupa moglo biti pisano tek nakon toga. Od ožujka 771. god. na papu ima odlučujući utjecaj grupa oko prolangobardski nastrojenog Pavla Afiarta, pa je Deziderije očito to iskoristio da bi na gradačkog i istarske biskupe izvršio jaki pritisak u smjeru jačanja utjecaja akvilejskog patrijarha. Onaj "*nuper*" iz pisma gradačkog biskupa odnosi se dakle na sredinu i drugu polovicu 771.god. Ali, u to vrijeme, kada je Deziderije za papu još *excellentissimus filius noster*, gradački se biskup još ne bi usudio napisati da *gens perfida Langobardorum* odnosno *sevissimi Langobardi* otimaju crkvenu imovinu po Istri po nalogu svog kralja. Tek nakon što se smrću Karlmana (4.XII.771.) raspala naprijed spomenuta koalicija, postalo je jasno, da će doći do velikog preokreta i da će franački kralj Karlo steći u Italiji odlučujući utjecaj pa je gradački biskup mogao na najotvoreniji način izraziti svoje neprijateljstvo prema Dezideriju i time se "preporučiti" nadolazećoj vlasti. Odgovor je pape (MGH, Ep. III, 714, br. 21) karakterističan: na papinskom je dvoru još uvijek prisutan Pavao Afiarta, ali s druge strane svi znaju da neposredno predstoji promjena. Zato papa "nejasno" priča o "*perfidis et malignis aemulis vestrae Istrianae provinciae*", i ne spominje ni Langobarde ni njihovog kralja. S druge strane, njegove riječi "*iam prope est Dominus, ut arrogantium ferocitatem deiciat*" prevedene s diplomatskog riječnika zapravo znače: blizu je pobjeda Karla i propast

Avionski posnetek gradu in vasi Socerb (PMK)

Langobarda. Zbog toga je papin odgovor najvjerojatnije pisan u siječnju 772. (Stjepan III. umro je 3.II.772.) a pismo gradačkog biskupa treba datirati najvjerojatnije s koncem prosinca 771. (tj. nakon Karlmanove smrti) ili početkom siječnja.

3. Langobardi su se iz Istre povukli najvjerojatnije 773. tj. u vrijeme, kada se je već znalo da je Karlo počeo uveliko pripremati svoj pohod u Italiju. Upada u oči, da nema izravne vijesti o tome kada su i kako Langobardi okupirali Istru, kako i kada su je napustili te kada i kako su je Franci osvojili. Tu posvemašnju šutnju bez obzira na oskudnost vrela treba pokušati interpretirati na osnovi onoga što nam stoji na raspolaganju. Tu je prije svega pismo pape Hadrijana franačkom kralju Karlu iz 776. god. ili nešto kasnije (MGH, Ep. III, 590, br.63). Papa obavještava Karla da su *Graeci qui in praedicto territorio residebant Istriense* zajedno sa Istranima oslijepili biskupa Mauricija koji je po nalogu Karla ubirao po Istri *pensiones beati Petri*, optužujući ga da namjerava predati (*tradere*) Karlu *ipsum territorium Istriense*. Iz tih se riječi vidi da se ne radi o prijenosu vlasništva nad crkvenim imanjima kao što to neuvjerljivo tvrdi Cessi. Papa se dakle tuži na istarske Grke i Istrane. On uopće ne spominje središnju bizantsku vlast kao krivca za oslijepljenje - kao da ona uopće nije postojeća u Istri! I ne samo to. Papa poziva Karla da naredi furlanskom vojvodi Markariju da povrati oslijepljenog biskupa u njegovu istarsku biskupiju. I opet isto: kao da bizantskog suvereniteta nad Istrom nema. Iz toga slijedi kao najvjerojatnije da su "istarski Grci" i domaći istarski posjednici uživali potpunu samostalnost i da su samo formalno priznavali bizantski suverenitet. Ni pisma gradačkog biskupa i pape (po nama vjerojatno iz siječnja 772.) nijednom riječju ne spominju bizantsku vlast. I još nešto. Car Konstantin V. (741.-775.) zbog dugogodišnjih teških borbi s Arapima i Bugarima nije bio u stanju ozbiljnije vojnički intervenirati u Italiji (a pogotovo ne u Istri), a sukob se sa zapadom zaoštrio nakon što je pod Konstantinovim izravnim utjecajem sinod u Hijereji (10.II.-8.VIII.754.) najstrože zabranio izradu, posjedovanje i poštivanje pobožnih slika. Da je Konstantin V. imao bilo kakvu realnu vlast nad Istrom i da je on stvarno postavljajao *magistra militum* u Istri, on bi kao prvu i najvažniju stvar očekivao od svog *magistra militum* da opravda povjerenje i da u Istri goni poštivatelje pobožnih slika. O tome nema ni riječi ni u jednome od vrela, koja govore o Istri. Iz svega toga proizlazi kao da su istarski *magistri militum* pripadali tankom sloju onih "Grka koji su stanovali u Istri" i da su oni na svoj položaj dolazili izborom na provincijalnoj skupštini, s time da je car naknadno formalno potvrđivao taj izbor jer je time bar teoretski sačuvao neku sjenu suvereniteta. Zbog te su istarske samostalnosti privremena trogodišnja okupacija Istre po Langobardima i trajni dolazak Franaka prošli neopaženo. Kako Bizant nije imao stvaran suverenitet, on nije reagirao, a domaća istarska vlast imala je premalo snage da se odupire bilo kojem jačem susjedu.

4. Međutim, u Rižanskom placitu (RP) riječ je na mnogim mjestima o prisutnosti Bizanta u Istri po kojima se čini kao da je ona ipak mnogo jača nego li što to proizlazi iz naših prethodnih analiza. Naime, osim *magistra militum*, spominju se još i carski

izaslanici (*missi imperiales*), nadalje podavanja na koja su Istrani bili obavezani radi podmirjenja troškova tih izaslanika, nadalje ukupna obveza od 344 zlatnika koju su Istrani uplaćivali u državnu blagajnu i konačno, sakupljanje darova (*exenia*) za cara. Što se tiče 344 zlatnika, mislimo da su oni bili namijenjeni za pokriće troškova magistra *militum*. Od Konstantina Porfirogeneta (De cer. II, 50) poznato je da namjesnici zapadnih provincija nisu dobivali plaću iz središnje državne blagajne, već su njihove troškove podmirivali stanovnici odnosno provincije. S pravom se pretpostavlja da je tako bilo i u Dalmaciji pa nema nikakva razloga ne pretpostaviti to isto i za Istru. Što se pak tiče pokriva troškova za carske izaslanike, treba uzeti u obzir, da RP o tome donosi vijest da su oni dobivali smeštaj u biskupskim kurijama i da je crkva plaćala polovicu koja je teretila stanovništvo. RP predviđa sabiranje *de centum capita ovium qui habebat - unum*. Dakle, ne na svakih sto ovaca jednu ovcu, što bi značilo da bi i siromašniji doprinosili na taj način da bi nekoliko obitelji, koje su imale ukupno 100 ovaca davale jednu, nego samo "onaj koji je imao sto ovaca, davao je jednu", a i to samo onda, *si necesse erat*. O nekom podavanju na osnovu druge imovine, npr. krupne stoke, da bi izaslanička trpeza ipak bila malo raznovrsnija, ni riječi. Proizlazi da su samo imućniji davali po koju ovcu, a vjerojatno su se onda ti isti pobrinuli i za nešto bolju opskrbu onih, za koje se moglo s pravom očekivati da će u Konstantinoplu zagovarati kakvu eventualnu molbu takvog imućnog Istrana, npr. prilikom stjecanja počasnog naziva *consul (hypatus)*. Sve u svemu, način opskrbe carskih izaslanika pokazuje da su njihovi dolasci bili ne baš česti i da su oni bili ne baš rado viđeni gosti. Vjerojatno se i za *exenia* namijenjena caru može pretpostaviti da nisu bila pretjerano velika. Ukratko, iz podataka koje pruža RP može se steći uvjerenje da je bizantska prisutnost u Istri bila nešto izraženija, nego što to proizlazi iz ostalih vrela, ali još uvijek u granicama jedva nečeg više od formalnog suvereniteta. Skloni smo i tezi S. Žitka (Politični i upravni razvoj Kopra itd., Prispjevki k zgodovini Kopra, Ljubljana 1989, 32) da je utjecaj Franaka postupno jačao, a Bizanta slabio.

5. Među lokalnim funkcionarima "u doba Grka" RP spominje tribune, domestike, vikarije i *locoservatores* pa bi se moglo uzeti da je to redosljed po važnosti pojedinog položaja. Ali, isprava iz 847. god. ("oporuka" redovnice Maru, Kandler, Cod. Dipl. Istr. 134, br.59) ima drukčiji redosljed: među svjedocima najprije dolaze dva tribuna pa dva *locosalvatora* (!) i tek onda dva vikarija. Svakako su tribuni bili najugledniji. RP spominje "*actus tribunatus*" što Cavallari (La costituzione tribunizia istriana, "Riv. di St. di dir. it." 23, 1950, 60) ispravno tumači kao opći pojam uprave, tako da se pritužbu 172 predstavnika istarskih posjednika: "*tribunatus nobis abstulit*" treba razumjeti u tom smislu da je franački vojvoda oduzeo istarskim posjednicima cjelokupnu općinsku upravu, tj. da pod *tribunatus* treba razumjeti "vlast" uopće, dakle i *locoservatore* i vikare, a ne samo tribune; nadalje, kada se Istrani tuže da "u doba Grka" svaki tribun imao je pet i više ekskuzata (oslobođenika od podavanja i vojničke službe), pod tim treba razumjeti da su niži funkcionari imali 5 ekskuzata, a viši i veći broj. Jedino se za Novigrad spominje posebni funkcionar pod imenom *cancellarius*. Tamo se nalazilo veliko državno

dobro, tamo je stanovao u franačko doba *dux*, a Novigrad je još dok je bio pod bizantskim suverenitetom uplaćivao najmanji iznos - samo 12 zlatnika. Kako sve te podatke o Novigradu povezati u koherentnu sliku? *Cancellarius* je očito funkcionar koji je bio na čelu kancelarije *magistrum militum*. Kako je magister *militum* nužno morao imati uz svoju administraciju još i određeni broj vojnika bez kojih bi njegov autoritet bio iluzoran, znači da se i uz vrlo skromni "dvor" *magister militum* morao brinuti za opskrbu priličnog broja ljudi, a to je mogao bezbolno postići jedino ako je stanovao u Novigradu (isto kao i kasniji franački *dux*), gdje mu je državno dobro omogućavalo opskrbu njegove pratnje. S druge strane, i vrlo ograničeni broj vojnika (npr. samo njih 60) imao je za posljedicu da se te vojne obveznike moralo ili potpuno osloboditi podavanja ili, barem, podavanja uvelike smanjiti (o sličnim smanjenim obavezama arimana, pratnje porečkog biskupa, usp. Kandler, Cod. Dipl. Istr. 190, br. 89). To pak na zadovoljavajući način objašnjava zašto je Novigrad bio opterećen samo sa 12 zlatnika. U RP spomenuti *domesticus* bio je najvjerojatnije na čelu novigradskog vojnog odjela koji je štitió *magistra militum*. Cavallari (n. dj. 60) naprotiv misli da su *cancellarius* Novigrada i *domesticus* jedan te isti funkcionar.

6. Do RP, tj. do 804. god. franačko vladanje Istrom karakterizirano je grubim uvođenjem franačkog upravnog sustava. Franački vojvoda Ivan oduzeo je istarskim posjednicima lokalnu samoupravu, u čijim je ona bila u rukama dok se Istra nalazila pod bizantskim suverenitetom, postavio je nad Istranima *centenare* (u RP nazvane *centarchi*), tipični franački najniži organ lokalne uprave s nadležnošću suđenja (osim za veće sporove i teža kaznena djela), a istarske posjednike opteretio bogatom paletom tipičnih franačkih nameta i besplatnog rada. Međutim, na jednom se mjestu u RP onih 172 predstavnika istarskih posjednika naziva *judices*, suci, što je u literaturi izazvalo velike poteškoće. Tako je Mayer (Die dalm.-istrische Munizipalverfassung itd., "Zeitschr. der Savigny-Stiftung", Germ. Abt. 24, 1903, 262) zastupao mišljenje da je za Bizanta u Istri bila razdvojena civilna od vojne uprave pa je za Franaka Istranima oduzeta vojna, ali ne i civilna uprava, na koju se odnose upravo spomenuti *judices*. Ali pokušaj Mayera ne može se smatrati uspješnim jer je poznato su u Bizantu vojna i civilna uprava bile u rukama istih funkcionara. Zato je de Vergottini (n.dj. 34-35) predložio drukčiju, ali u biti srodnu tezu: Franci su tribunima i drugim organima lokalne samouprave oduzeli vojnu funkciju, ali su ti organi nastavili i dalje sa svojim civilnim funkcijama. Ali, kako su Franci uveli *centenare*, tj. najnižu upravno-sudsku vlast u franačkom sustavu, za tribune i druge lokalne funkcionare naprosto nema uz *centenare* mjesta, a upravo oni su u RP izričito spomenuti kao vršioći vlasti ("*dux ... constituit nobis centarchos*"). Dakle, termin *judices* za onih 172 "kapetana" treba drukčije tumačiti. Pri tome treba uzeti u obzir da se ti "kapetani" na samo jednom mjestu zovu *judices*, a na dva *iurati*. Na donekle sličnom placitu iz 905. god. u Lombardiji osobe određene da iskažu o obvezama podložnika na nekom kraljevskom imanju nazivaju se *iudices adiurati* (Fumagalli, Cod. dipl. St. Ambrosiano, Milano 1805, 172). Dakle, oni koji iskazuju na nekom placitu o

pravima i obvezama bilo vlastitog društvenog sloja (RP) bilo drugih osoba (placit iz 905. god.) imaju toliko važnu ulogu, da ih se počasno zove *judices*. Dakako, oni se zovu i *iurati* jer se prethodno zaklinju da će iskazati istinu.

7. Pri ocjenjivanju karaktera postupka koji je primijenjen na RP, najvažnije je odrediti ulogu opetovano spomenutih 172 "kapetana", nazvanih i *judices* i *iurati*. I starija (npr. Brunner, *Zeugen und Inquisitionsbeweis der carol. Zeit*, Wien 1864; Bethmann-Hillweg, *Der Zivilprozess des gem. Rechts itd.*, V, Bonn 1873, 148-157) i novija (npr. Salvioli, *Storia della procedura itd.*, Milano 1925, 227) literatura vide u iskazu tih "kapetana" primjenu dokaznog sredstva *per inquisitionem*, često upotrebljavanog u karolinško doba u civilnim sporovima, u kojima je jedna od stranaka u sporu privilegirana, i to u prvom redu kralj, nadalje crkvene ustanove, i, konačno, tzv. "nemoćne osobe" (*personae miserabiles*) tj. siromašni, udovice i siročad. Prednost postupka *per inquisitionem* sastojala se u tome što je sudski organ pozivao svjedoke po službenoj dužnosti. Prema izričitim odredbama karolinških kapitulara za "nemoćne osobe" postupak *per inquisitionem* primenjivao se samo supsidijarno, naime u slučaju ako "nemoćna osoba" nije sama mogla naći svjedoka. Već je Cavallari dobro primijetio da "kapetani" RP-a nisu obični *boni et veraces homines* kao u ostalim postupcima *per inquisitionem*, već da su oni delegacija onih čije interese predstavljaju. Ali time je Cavallari otvorio vrlo težak problem. Naime, u literaturi je prihvaćeno stajalište da je u RP primijenjen postupak *per inquisitionem* u onom trećem slučaju, tj. u slučaju *miserabiles personae*. Ostaje nejasno, zašto carski izaslanici izabiru "kapetane". Zar su istarski posjednici doista toliko "nemoćni" da ne mogu sami izabrati "kapetane" među na placitu prisutnim osobama? A usto - to je još važnije - "kapetani" ne nastupaju kao svjedoci u tuđem sporu već su oni doista naprosto predstavnici istarskih posjednika, tj. nastupaju ne kao svjedoci, već kao zainteresirana strana. Oni se ne žale zbog postupka vlasti prema sirotinji, siročadi i udovicama, već se njihov zahtjev sastoji u tome da se njihovom društvenom sloju vrati vlast u lokalnoj upravi i s tim u svezi znatne imovinske povlastice, koje je taj sloj izgubio franačkim osvajanjem Istre. Predstavnici istarskih posjednika ne prigovaraju franačkom vojvodi Ivanu u prvom redu to da je grubo i nepravedno sprovodio u život franački pravni sustav (premda je i to predmet njihovih pritužba), nego je težište njihova zahtjeva u tome da se ukine franački sustav i povrati onaj koji je postojao prije franačkog dolaska "za vrijeme Grka". Takve zahtjeve mogli bi, da su htjeli, franački carski izaslanici lako odbaciti uz obrazloženje da je približno u 17 godina trajanja franačke vlasti došlo do uspostavljanja nove *consuetudo* u Istri i da je ona u skladu s franačkim pravom. Ali očito je da je u franačkom državnom vrhu postojala čvrsta politička volja da se istarskim posjednicima vrate njihova prava. Zbog toga su, uostalom, carski izaslanici i došli u Istru. Oni navodno dolaze, da bi zaštitili interese fiska, crkava, sirotinje, siročadi i udovica. Tako barem glase uvodne riječi u RP (takoreći doslovce u skladu s *Capit. miss.* iz 802. god., cap.21). Ali, oni odmah pri dolasku izabiru 172 predstavnika istarskih posjednika. Oni ne samo da ne govore o pravima crkava koje bi kao privilegirane pravne ustanove

imale pravo na pomoć, već upravo obratno, napadaju položaj crkava i ponašanja viših i nižih crkvenih organa i crkvenih ljudi prema posjednicima. O sirotinji, siročadi i udovicama nijedne riječi, a o pravima fiska tek ponešto, i to samo usput u obliku denuncijacije vojvode da za sebe zadržava 344 zlatnika umjesto da ih uplati u državnu blagajnu. Dakle, carski su predstavnici došli s već unaprijed stvorenom namjerom da istarskim posjednicima vrate njihov javnopravni položaj koji su uživali za Bizanta. Zbog toga i crkve i vojvoda takoreći u cjelosti prihvaćaju sve ono što "kapetani" iskazuju. Jedino u pogledu "vanjskih zemalja" vojvoda nije popustio i čak nije ni smio popustiti jer su one pripadale caru. "Kapetani" u svezi s time neprestano govore o "našim" zemljama (*nostrae terrae, nostrae runcorae* itd.), a vojvoda u svom odgovoru govori o "onim" zemljama (*ipsae terrae, ipsae silvae*), a kada spominje Slavene koje je tamo naselio, on ne obećava da će ih udaljiti sa spornih zemalja zato što ih tamo ne bi smio naseliti kad bi to bile zemlje istarskih posjednika, već predlaže da se utvrdi da li Slaveni prave štete pa, ako to čine, onda će ih udaljiti, ali samo zato što je u tom slučaju riječ o štetočinama. Zbog toga vojvoda posebno ističe: *ego vobis contradicam*, čime želi prebaciti pitanje vlasništva "vanjskih zemalja" na redovni sudski postupak gdje će se utvrditi kome one pripadaju. Usput rečeno, istina je vjerojatno bila negdje u sredini: u bizantsko su doba istarski posjednici kao lokalna vlast vrlo vjerojatno okupirali i one zemlje koje su pripadale državi i općini, a vojvoda je u franačko doba vrlo vjerojatno naselio Slavene i na onim zemljama koje su doista bile i ranije u privatnom vlasništvu. Ukratko, RP samo po svom obliku podsjeća donekle na postupak *per inquisitionem*, osobito time što su carski izaslanici po službenoj dužnosti izabrali 172 "kapetana". Ali, RP se utoliko razlikuje od postupaka *per inquisitionem* što "kapetani" nisu svjedoci u tuđoj parnici, već zastupaju svoje interese i interese svoga društvenog sloja. RP se može definirati kao forma u kojoj su donijete opće obvezne javnopravne odluke kojima se u Istri uspostavlja organizacija društva i lokalne javne vlasti drukčija od one koje je postojala u franačkoj Istri do 804. god.